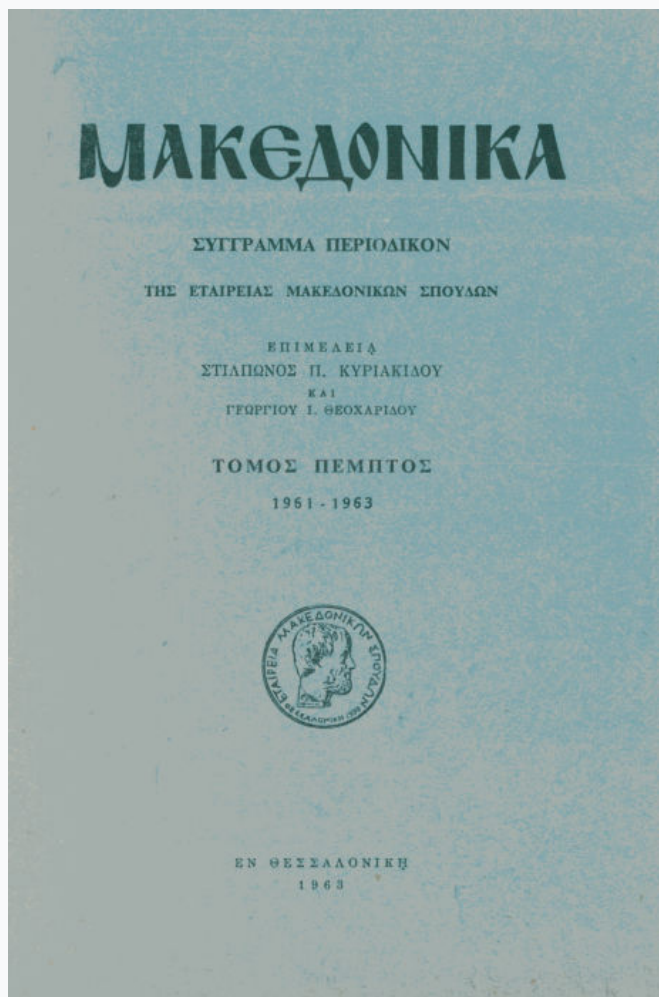

Μακεδονικά

Τόμ. 5, Αρ. 1 (1963)

B. Ferjancic', Despoti u Vizantiji i juznoslovenskim zemljama. (Οι δεσπότες στο Βυζάντιο και στις Νοτιοσλαβικές χώρες)

Ιωάννης Παπανδριανός

doi: [10.12681/makedonika.825](https://doi.org/10.12681/makedonika.825)

Copyright © 2014, Ιωάννης Παπανδριανός

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπανδριανός Ι. (1963). B. Ferjancic', Despoti u Vizantiji i juznoslovenskim zemljama. (Οι δεσπότες στο Βυζάντιο και στις Νοτιοσλαβικές χώρες). *Μακεδονικά*, 5(1), 514–519. <https://doi.org/10.12681/makedonika.825>

Julius Bassus, ἡ ὁποία εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μοριχόβου, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχτης τοῦ Ἑριγῶνος, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Pelagonia σημειώνεται ὡς πατρίς αὐτοῦ. Πόλις Πελαγονία, διάφορος τῆς Ἑρακλείας, μᾶς παραδίδεται καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὅταν δηλ. οἱ Γότθοι τὸ 268 μ. Χ. κατὰ τὸν βυζαντινὸν ἱστορικὸν Ζώσιμον 1,43 ἐληλάτησαν «τὰ περὶ Δόβηρον καὶ Πελαγονίαν». Ἡ Πελαγονία αὕτη, ὅπως καὶ ἡ Δόβηρος, πρέπει κατὰ τὴν μαρτυρίαν ταύτην νὰ εὐρίσκετο ὅχι μακρὰν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιοῦ, εἰς θέσιν δηλ. διάφορον τῆς Ἑρακλείας. Ἐπίσης εἰς τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους (641) ἡ Πελαγονία ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Macedonia Secunda μετὰ τοὺς Στόβους (Στόλοι), τὸ Ἄργος καὶ τὸ Ἀστράιον (Ἐδστράτιον), πρᾶγμα ποὺ ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἀνωτέρω τοποθέτησιν αὐτῆς. Ἡ Πελαγονία τὸν 5ον αἰῶνα πιθανῶς ἐξηφανίσθη.

Ἡ σ. κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν πραγματειῶν περισυνέλεξεν ἐπιμελῶς ὅλον τὸ ὑπάρχον φιλολογικὸν καὶ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν, τὸ ὁποῖον εἶχε σχέσιν μὲ τὴν λυγκηστικὴν Ἑράκλειαν, καὶ ἐχρησιμοποίησε τοῦτο καταλλήλως πρὸς ἐξαγωγὴν ὁρθῶν συμπερασμάτων. Ἡ ὅλη ἐργασία διακρίνεται διὰ τὴν μεθοδικότητα, τὴν ἐπιστημονικὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν. Προβλήματα, πολὺ ἀμφισβητηθέντα κατὰ τὸ παρελθόν, δι' αὐτῆς εὗρον τὴν τελικὴν λύσιν. Οὕτως οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει πλέον ὅτι

α) ἡ Ἑράκλεια ἔκειτο παρὰ τὸ Μοναστήριον καὶ ὅχι παρὰ τὴν Φλώριναν,

β) οἱ Λυγκησταὶ καὶ οἱ Πελαγόνες, ἡ Λύγκος καὶ ἡ Πελαγονία, ἡ Ἑράκλεια καὶ ἡ πόλις Πελαγονία διεστέλλοντο πάντοτε μεταξὺ τῶν,

γ) ἡ Ἑράκλεια διειρηθῆναι μέχρι τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἦτο ἔδρα ἐπισκοπῆς, ἡ Πελαγονία μέχρι τοῦ 5ου αἰῶνος,

δ) ἡ προσθήκη τοῦ ἐπιθέτου Pelagoniensis (Pelagoniae) εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν τίτλον τῆς Ἑρακλείας δὲν σημαίνει ταύτισιν τῶν δύο πόλεων, ἀλλ' ἐπέκτασιν τῆς ἐπαρχίας Πελαγονίας καὶ εἰς τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς Λυγκηστίδος, ὅπου εὐρίσκετο ἡ Ἑράκλεια καὶ

ε) ἡ Ἑράκλεια κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἦτο ἔδρα τοῦ ἔθνους τῶν Λυγκηστῶν, εἶχεν ὅμως αὐτόνομον κοινοτικὴν ὀργάνωσιν.

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

B. Ferjancic', Despoti u Vizantiji i juznoslovenskim zemljama. Posebna izdanja Srpske akademije nauka i umetnosti, knj. CCCXXVVI, Vizantoloski institut, knj. 8. Beograd 1960, str. XV+226.

(Οἱ δεσπότες στὸ Βυζάντιο καὶ στὶς Νοτιοσλαβικὲς χώρες. Εἰδικὲς ἐκδόσεις τῆς Σερβικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, βιβλ. 336, Βυζαντινολογικὸ Ἰνστιτούτο, βιβλ. 8. Βελιγράδι 1960, σελ. XV καὶ 226).

Πολλοὶ ἱστορικοὶ τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἰδιαίτερα ὁ διάσημος Γάλλος

βυζαντιολόγος R. Guiliant, μᾶς ἔχουν δώσει μιὰ πλούσια σειρά ἀπὸ μελέτες, ποὺ ἀναφέρονται στὰ βυζαντινὰ ἀξιώματα τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰώνα. Οἱ ἐργασίες ὁμως, οἱ σχετικὲς μὲ τὰ βυζαντινὰ ἀξιώματα τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου, εἶναι λίγες καὶ γι' αὐτὸ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν πολλὰ προβλήματα.

Ἕνα μέρος τοῦ κενοῦ αὐτοῦ θέλησε νὰ καλύψῃ μὲ τὴν παραπάνω ἐργασία του ὁ κ. B. Ferjancic, ὑφηγητὴς σήμερα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βελιγραδίου. Ἡ ἐργασία του αὐτή, ποὺ ὑπῆρξε ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βελιγραδίου, ἀναφέρεται στὰ προβλήματα, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ «δεσπότη» στὸ Βυζάντιο καὶ στὶς Νοτιοσλαβικὲς χώρες.

Ἡ μελέτη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πίνακα περιεχομένων, τὸν πίνακα βιβλιογραφικῶν συνιμῆσεων καὶ τὸν πρόλογο, ποὺ παρατίθενται στὴν ἀρχή, διαίρεται σὲ ὀκτὼ κεφάλαια.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο (σ. 3 - 8) ὁ συγγραφέας ἐρευνᾷ τὴ σημασία τοῦ ὄρου «δεσπότης» στὶς βυζαντινὲς πηγὲς ἀπὸ τὸν 4ο ὡς τὸν 15ο αἰῶνα. Κατὰ τὴν ἀπόψή του ὁ τίτλος αὐτὸς στὶς παλαιότερες βυζαντινὲς πηγὲς χρησιμοποιεῖται ὡς προσηγορία γιὰ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου καὶ τοὺς συνάρχοντές του. Ἀπὸ τὸ 1163 ὁμως καὶ ἐξῆς ὁ ἴδιος ὄρος εἰσάγεται στὴ βυζαντινὴ αὐλή, γιὰ νὰ δηλώσῃ ἕνα νέο ἀξίωμα, τὸ ἀνώτερο ἀμέσως μετὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορα, ἂν καὶ σὲ ὅλη τὴν περίοδο τῶν ἐτῶν 1163 - 1453 οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, ὅπως φαίνεται ἀπὸ σειρά ἐπιστολῶν τους, ἐξακολουθοῦν νὰ αὐτοαποκαλοῦνται «δεσπότης». Ὁ συγγραφέας διαπιστώνει ἀκόμη ὅτι κατὰ τὴν ἴδια περίοδο οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν τὴ λέξη «δεσπότης» καὶ ὅταν μιλοῦν γιὰ ἡγεμόνες γειτονικῶν χωρῶν ἢ καὶ γιὰ ἀνώτερους ἐκκλησιαστικὸς ἄρχοντες. Βλέπουμε δηλαδὴ ὅτι ἡ σημασία τοῦ ὄρου εὐρύνεται ἀρχετὰ.

Στὸ δεῦτερο κεφάλαιο (σ. 9 - 26) ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τὸν πολιτικὰ καὶ νομικὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀξιώματος τοῦ «δεσπότη» καὶ καταλήγει στὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα. Τὸ ἀξίωμα τοῦ «δεσπότη» δινόταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα, ἡ ἀπονομὴ τῶν διασῆμων τοῦ ἀξιώματος γινόταν στὴν αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων, ποὺ βρισκόταν ὁ αὐτοκρατορικὸς θρόνος (τρικλίνιον), ἀλλὰ, σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, ὁ αὐτοκράτορας μπορούσε νὰ ὀνομάσῃ κάποιον δεσπότη στέλνοντάς του τὰ σχετικὰ διάσημα μὲ εἰδικὸ ἀποσταλμένο. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μαζὶ μὲ ἄλλα δικαιώματα μεταβιβάστηκε ἀπὸ τὸν κύριο ἄρχοντα (αὐτοκράτορα) στὸν συνάρχοντά του (βεσιλέα) καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ὀνομάζῃ ὁ τελευταῖος τοὺς δεσπότες. Κατὰ τὴ συνήθεια τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς τὸ ἀξίωμα αὐτὸ δινόταν κυρίως σὲ μέλη ἢ σὲ συγγενεῖς τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας. Καμμιά φορὰ ὁμως (ὅπως π.χ. ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων) ὁ αὐτοκράτορας ὀνόμαζε δεσπότες καὶ

πρόσωπα, πού δὲν εἶχαν κανένα συγγενικό δεσμό μὲ τὴν οἰκογένειά του. Τὸ ἀξίωμα δὲν ἦταν κληρονομικό καὶ σὲ εἰδικὲς περιπτώσεις μπορούσε νὰ ἀφαιρεθῇ. Ὁ δεσποτικός τίτλος δὲν σήμαινε ὅτι τὸ πρόσωπο πού τὸν ἔφερε ἀσκούσε καμμιά ἰδιαίτερη ἐξουσία στὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ διοίκηση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπρόκειτο γιὰ ἕναν καθαρὰ προσωπικό τίτλο καὶ δὲν μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ὁρισμένες βυζαντινὲς ἐπαρχίες, πού οἱ διοικητὲς τους ὀνομάζονταν δεσπότες, ἦταν καὶ ἀπὸ καθεστωτικὴ ἄποψη δεσποτᾶτα. Ἡ διοίκηση μιᾶς ἐπαρχίας ἦταν ἐντελῶς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ δεσποτικό ἀξίωμα καὶ πολλὲς φορὲς οἱ δεσπότες ἔπαιρναν τὸν τίτλο ἀρκετὸ χρό- νο πρὶν ἀναλάβουν τὴ διοίκηση τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς.

Οἱ πηγὲς δὲν ἀναφέρουν τίποτε σχετικὰ μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ «δεσπότη», παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως τὰ στοιχεῖα, πού ἀντλοῦνται ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῶν βυζαντινῶν δεσποτῶν, μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὰ διπλώματα, πού ἐξέδιδαν αὐτοί. Οἱ δεσπότες εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδίδουν διπλώματα, ἐπικυρωμένα μὲ ἀργυρὴ σφραγίδα (ἀργυρόβουλλα), τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα καὶ ἐξῆς ὑπέγραφαν μὲ κόκκινη μελάνη. Πάντως δὲν εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ κόβουν δικὰ τους νομίσματα καὶ γι' αὐτὸ τὰ ὑπάρχοντα νομίσματα μερικῶν ξένων ἡγεμόνων-δεσποτῶν δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὸ δεσποτικό ἀξίωμα, πού εἶχαν πάρεي αὐτοὶ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο (σ. 27 - 48) ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τοὺς δεσπότες τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν ἀκόλουθη σειρὰ: α) δεσπότες πρὶν ἀπὸ τὸ 1204, β) δεσπότες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς λατινικῆς κυριαρχίας (1204 - 1261) καὶ γ) δεσπότες κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων (1261 - 1453).

Ἐξετάζοντας τὴν ἱστορία τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιωματος στὴν Κωνσταντινούπολη, λέγει ὁ συγγραφέας, παρατηροῦμε ὅτι αὐτὸ στὴν ἀρχὴ σήμαινε τὸν διάδοχο τοῦ θρόνου. Ἀκόμη, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας δὲν εἶχε ἄρρενες ἀπογόνους, ἀπένεμε τὸν τίτλο τοῦ «δεσπότη» στὸ σύζυγο τῆς μεγαλύτερης κόρης του. Μὲ τὴ σημασία αὐτὴ ὁ θεσμὸς διατηρήθηκε μόνον ὡς τὸ 1204. Ἀπὸ τὸ 1261, ὅταν ὁ Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος ἀνακατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ δεσποτικός στέφανος δινόταν καὶ στοὺς νεωτέρους γιουὺς τοῦ αὐτοκράτορα, ἀκόμη καὶ σὲ συγγενεῖς τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας, ἐνῶ ὁ πρωτότοκος γιὺς καὶ διάδοχος τοῦ θρόνου ἔπαιρνε τὸ ἀξίωμα τοῦ «βασιλέως».

Στὸ τέταρτο κεφάλαιο (σ. 49 - 88) ὁ συγγραφέας πραγματεύεται: α) θέματα, πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν πηγῶν, σχετικὰ μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Μιχαὴλ Α΄ καὶ τοῦ Θεοδώρου Α΄ Ἀγγέλων, β) τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς δεσπότες, πού προέρχονταν ἀπὸ τὶς οἰκογένειες Ἀγγέλων καὶ Ὁρσίνη (1225-1347) καὶ γ) ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς ὑπόλοιπους, ἐλληνικῆς ἢ ξένης καταγωγῆς δεσπότες, πού εἶχαν κτήσεις στὸ δεσποτᾶτο τῆς Ἡπείρου.

Στηριζόμενος στis βυζαντινές και δυτικές πηγές ο συγγραφέας αποδεικνύει ότι τόσο ο ιδρυτής του κράτους της Ήπειρου Μιχαήλ Α΄ Ἀγγελος (1204 - 1215), όσο και ο αδελφός και διάδοχός του Θεόδωρος Α΄ Ἀγγελος (1215 - 1230), δέν ἔφεραν ποτέ τὸ ἀξίωμα τοῦ «δεσπότου», ἅποψη, πού ἐσφαλμένα ἐπικρατοῦσε ὡς σήμερα. Πρῶτοι δεσπότες στὴν Ήπειρο εἶναι ὁ Ἐμμανουήλ και ὁ Κωνσταντῖνος Ἀγγελοι, ἀδελφοὶ τοῦ Θεοδώρου Α΄, ἀπὸ τὸν ὁποῖο και πήραν τὸ ἀξίωμα αὐτό. Μετὰ τὸ 1230 ὅμως, ὅταν ὁ Θεόδωρος Α΄ νικήθηκε στὴν Κλοκοτινίτσα και αἰχμαλωτίστηκε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἡ ἀπονομή τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιώματος στὰ μέλη τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων στὴν Ήπειρο γινόταν μόνον ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας. Μετὰ τὸ 1261 τὸ δικαίωμα αὐτὸ περιῆλθε στὴν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης.

Τὸ πέμπτο κεφάλαιο τῆς μελέτης (σ. 89 - 103) ἀναφέρεται στοὺς δεσπότες τῆς Θεσσαλονίκης. Κατὰ τὸν κ. Ferjancic' τὴ διοίκηση τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ἐμπορικοῦ κέντρου τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν 14ο και 15ο αἰῶνα ἀναλάμβαναν γυιοὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, πού ἔφεραν τὸν τίτλο τοῦ «δεσπότου», ὁ χαρακτήρας ὅμως τῆς ἐξουσίας τους δέν ἦταν ὁ ἴδιος σὲ ὅλη τὴν περίοδο αὐτή. Οἱ δεσπότες Κωνσταντῖνος και Δημήτριος, γυιοὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου, στάλθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν τρίτη δεκαετηρίδα τοῦ 14ου αἰῶνα μόνον ὡς διοικητές, με ἀποστολὴ νὰ ἐνισχύσουν τὴν κεντρικὴ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία σὲ μιὰ περίοδο, πού τὸ Βυζάντιο περνοῦσε ἐσωτερικὴ κρίση ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα, ὅταν ἀρχίζει ἡ περίοδος τῶν σπουδαίων μεταβολῶν στὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου, ἀλλάζει και ὁ χαρακτήρας τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας στὴ Θεσσαλονίκη και ἡ πόλη μαζὶ με τὴν περιφέρειά της δίνεται ὡς προσωπικὴ κτήση σὲ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Πρῶτος κύριος τῆς προσωπικῆς κτήσεως τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὁ δεσπότης Μανουήλ Παλαιολόγος, γυιὸς τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννου τοῦ Ε΄. Τὸ γεγονός ὅμως, ὅτι κατὰ τὸν 14ο και 15ο αἰῶνα δέν συναντοῦμε ἀποκλειστικὰ δεσπότες ὡς διοικητὲς τῆς Θεσσαλονίκης, μᾶς πείθει ὅτι, ἀπὸ καθεστωτικὴ ἄποψη, ἡ πόλη αὐτὴ δέν ὑπῆρξε ποτέ δεσποτάτο. Ἐξ ἄλλου ὅλοι οἱ δεσπότες τῆς Θεσσαλονίκης εἶχαν πᾶρει τὸν τίτλο αὐτὸ ἀρκετὸ χρόνο πρὶν πᾶνε στὴ Θεσσαλονίκη.

Τὸ ἕκτο κεφάλαιο (σ. 104 - 140) πραγματεύεται τὰ σχετικὰ με τοὺς δεσπότες τοῦ Μορέως. Ἡ Θεσσαλονίκη, λέγει ὁ συγγραφέας, δέν εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐπαρχία τοῦ Βυζαντίου, πού εἶχε τὸν χαρακτήρα προσωπικῆς κτήσεως. Τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ ἔχει ἔντονα και ἡ Πελοπόννησος ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα. Ἐκεῖ ἀπὸ τὸ 1383 και ἔξῃς τὴ διοίκηση τῶν βυζαντινῶν ἐδαφῶν τὴν ἀναλαμβάνουν μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας (γυιοὶ ἢ ἀδελφοὶ τοῦ αὐτοκράτορα), ταυτόχρονα ὅμως διατηροῦσαν σημαντικὴ ἀνεξαρ-

τησία στην έσωτερική και έξωτερική τους πολιτική.

Συνοψίζοντας τὰ συμπεράσματά του ὁ συγγραφέας καταλήγει στή γνώμη, ὅτι εἶναι ἐσφαλμένη ἡ ἄποψη, πού ἐπικρατοῦσε ὡς τώρα, ὅτι οἱ βυζαντινές κτήσεις στήν Πελοπόννησο εἶχαν καθεστῶς δεσποτάτου, δηλαδή ὅτι ἡ ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας στήν Πελοπόννησο ἀπό μέλη τῆς αὐτοκρατορικής οἰκογένειας εἶχε ὡς ἄμεσο ἐπακόλουθο καί τήν ἀπονομή σ' αὐτούς τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιώματος. Ὅλα σχεδόν τὰ μέλη τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων παίρνουν τὸ δεσποτικό ἀξίωμα ἀρκετὸ χρόνο πρὶν ἀναλάβουν τὴ διοίκηση τῶν κτήσεων τῆς Πελοποννήσου. Ἐξ ἄλλου τὰ ἴδια πρόσωπα εἶχαν κτήσεις καὶ σὲ ἄλλες βυζαντινές ἐπαρχίες, γιὰ τίς ὁποῖες ὅμως δὲν μποροῦμε νὰ νὰ υποθέσουμε ὅτι ἦταν δεσποτὰτα. Ὅλες αὐτὲς οἱ βυζαντινές ἐπαρχίες, πού διοικοῦνταν ἀπὸ μέλη τῆς αὐτοκρατορικής δυναστείας (Μαυροῦλ Β', Θεόδωρος Α', Ἀνδρόνικος, Θεόδωρος Β', Κωνσταντῖνος, Θωμᾶς καὶ Δημήτριος Παλαιολόγος), ἔχουν μεταξὺ τους τὸ ἐξῆς κοινὸ χαρακτηριστικό: εἶναι κτήσεις μὲ προσωπικὸ χαρακτήρα, πού παραχωροῦνται σὲ γυιούς ἢ ἀδελφοὺς τοῦ αὐτοκράτορα. Τέτοιο χαρακτήρα εἶχαν καὶ οἱ βυζαντινές κτήσεις στήν Πελοπόννησο.

Στὸ ἔβδομο κεφάλαιο (σ. 141-155) ἐξετάζεται ὁ θεσμὸς τοῦ «δεσπότη» στὴ Βουλγαρία.

Ὅλοι οἱ δεσπότες στὴ Βουλγαρία κατὰ τὸν συγγραφέα ἔπαιρναν τὸ ἀξίωμά τους ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Ἡ πενιχρότητα τῶν βυζαντινῶν καὶ βουλγαρικῶν πηγῶν δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσουμε σαφῆ εἰκόνα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιώματος στὴ Βουλγαρία, μποροῦμε ὅμως νὰ πούμε ὅτι καὶ ἐδῶ τὸ δεσποτικὸ ἀξίωμα δινόταν σὲ μέλη ἢ σὲ συγγενεῖς τοῦ οἴκου, πού κυβερνοῦσε. Τὸ δεσποτικὸ ἀξίωμα στὴ Βουλγαρία εἶχε καθαρὰ τὸ χαρακτήρα προσωπικοῦ τίτλου καὶ δὲν σήμαινε ταυτόχρονα καὶ τὴν ἐξασφάλιση ὀρισμένων δικαιωμάτων.

Τέλος στὸ ὄγδοο κεφάλαιο (σ. 156-204) ἐξετάζονται οἱ δεσπότες στὴ Σερβία μὲ τὴν ἀκόλουθη σειρά: α) δεσπότες τοῦ 14ου αἰῶνα, β) δεσπότες τοῦ 15ου αἰῶνα καὶ γ) δεσπότες πού ὀνομάστηκαν ἀπὸ βασιλεῖς τῆς Οὐγγαρίας.

Γιὰ τὸ θεσμὸ τοῦ «δεσπότη» στὴ μεσαιωνικὴ Σερβία μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος μετὰ τὴ στέψη τοῦ Στεφάνου Δουσάν ὡς αὐτοκράτορα 1346, γιὰτὶ αὐτὸς ἄρχισε νὰ ἀπονέμῃ τίτλους σὲ Σέρβους εὐγενεῖς ἀνώτερους αὐλικούς· ἔνας ἀπὸ τοὺς τίτλους αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ δεσποτικός. Οἱ δεσπότες τοῦ 15ου αἰῶνα (ἀπὸ τίς οἰκογένειες Λαζάρεβιτς καὶ Βράνκοβιτς) παίρνουν τὸν τίτλο αὐτὸ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Μετὰ τὴν πτῶση τοῦ Βυζαντίου (1453) τὸ δικαίωμα τῆς ἀπονομῆς τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιώματος μεταβιβάζεται στοὺς Οὐγγρους βασιλεῖς, πού καὶ μετὰ τὴν πτῶση τοῦ μεσαιωνικοῦ σερβικοῦ κράτους (1459) ἐξακολουθοῦν νὰ ὀνομάζουν «δεσπότες» Σέρβους εὐγενεῖς, πού εἶχαν καταφύγει στὴν νότια Οὐγγαρία.

Τὴν μελέτη κλείνει ἡ γερμανικὴ περίληψη (σ. 205-218) καὶ τὸ εὖρε-
τήριο (σ. 219-226).

Κλείνοντας τὴν ἀνάλυση τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ferjancic' ἐπιθυμοῦμε νὰ
τονίσουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα λαμπρὸ ἐπιτεύγμα, πού θὰ ἀποτελέσῃ ἀσφα-
λῇ ὁδηγὸ γιὰ ὅποιον θελήσῃ νὰ προωθήσῃ περισσότερο τὴν ἔρευνα σχετι-
κὰ μὲ τὰ ἀξιώματα τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ
Βελιγράδι

Ἄ λ έ ξ η Ἀ θ. Κ ύ ρ ο υ, Οἱ Βαλκανικοὶ γείτονές μας. Ἀθῆναι
1962. 8ον σ. VIII + 246.

Οἱ Βαλκανικοὶ μας γείτονες ὑπῆρξαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετη-
ρίδας ἐπανειλημμένως ὑποκείμενον εἰδικῶν πραγματειῶν Ἑλλήνων ἐπιστη-
μόνων καὶ μὴ κυρίως ἕνεκα τῶν πολιτικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα συνετά-
ραξαν τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ πα-
ρελθόντος αἰῶνος καὶ ἐξακολουθοῦν δυστυχῶς ἀκόμη νὰ τὴν συνταράσσουν.
Εἶναι πολὺ γνωστὰ τὰ ἔργα τοῦ Κ. Ἀμάντου, Οἱ Βόρειοι γείτονες τῆς
Ἑλλάδος, τοῦ Ἀντ. Κεραμοπούλλου, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες,
τοῦ Στ. Γυαλίστρα, Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ βαλκανικοὶ γείτονές του κατὰ
τοὺς τελευταίους χρόνους. Περὶ τῶν ἰδίων ἐπραγματεύθην καὶ ἐγὼ εἰς μα-
κρὰν σειρὰν ὁμιλιῶν ἀπὸ τοῦ Ῥαδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Θεσσαλονίκης, αἱ ὁ-
ποῖαι ὅμως παραμένουν ἀκόμη ἀδημοσίευτοι. Εἰς τὰς πραγματείας ταύτας
προστίθεται τώρα καὶ ἡ παρούσα. Αὕτη εἶναι λίαν ἐπικαιρὸς καὶ εὐπρόσ-
δεκτος. Ἐπικαιρὸς μὲν, διότι δυστυχῶς οἱ Βαλκανικοὶ μας γείτονες ὑπὸ τὴν
νέαν λεοντὴν τῶν δῆθεν Μακεδόνων ἤρchiσαν πάλιν νὰ ἐπαναφέρουν ὑπὸ
νέαν μορφήν τὰς παλαιὰς τῶν ἀδηφάγους ἀξιώσεις εἰς βάρος μας, εὐπρόσ-
δεκτος δέ, διότι ἔρχεται ὡς συμπλήρωμα καὶ ἐπιστέγασμα τῶν παλαιότε-
ρων. Αὗται εἶναι μᾶλλον ἱστορικαί, ἀνατρέχουσαι κυρίως εἰς τὸ παλαιό-
τερον παρελθόν, ἐν ᾧ ἡ κρινομένη, προερχομένη παρὰ δοκίμου διπλωμά-
του, ὅστις λαβὼν ἐν πολλοῖς ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς διπλωματικὰς ἐνεργείας
τῶν τελευταίων ἐτῶν ὡς πρεσβευτῆς ἐν Βελιγραδίᾳ καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς
Ἑλλάδος εἰς τὰ Ἑνωμένα Ἐθνη, προσκομίζει αὐτοῦσια διπλωματικὰ στοι-
χεῖα, ἀτελῶς μέχρι τοῦδε γνωστὰ εἰς τοὺς πολλούς.

Σκοπὸς τοῦ συγγραφῆως, ὅπως καθορίζεται εἰς τὸν πρόλογον, δὲν εἶ-
ναι ἡ συγγραφὴ πλήρους ἱστορίας τῶν βαλκανικῶν γειτόνων, ἀλλ' ἡ διδα-
σκαλία τῶν παλαιότερων ἐνεργειῶν τῶν ξένων κρατῶν, τῶν ὁποίων ἡ πλη-
ρεστέρα γνῶσις θὰ συνεπιφέρῃ κατ' ἀρχήν, ἂν ὅχι πάντοτε τὴν συμπάθει-
αν, ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει τὴν συναγωγὴν περισσότερον ἀντικειμενικῶν
συμπερασμάτων, ὡς καὶ τὴν προσπάθειαν ὅπως γίνεται χρῆσις ὀρθοτέρων
κριτηρίων. Θὰ παραμερίσῃ πρωτίτως τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον εἰς τίποτε δὲν
ὠφελεῖ, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἀπλῶς δεῖγμα συμπλέγματος κατωτερότητος.